

УДК 349.2

В.О. Журавель,
суддя Київського окружного адміністративного суду

ЩОДО ФОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ

В статті з'ясовано зміст поняття «форма», «матеріальне забезпечення працівників», «форма матеріального забезпечення суддів». Досліджено основні форми матеріального забезпечення суддів, здійснено їх детальну характеристику.

Ключові слова: форми, форми матеріального забезпечення, форми матеріального забезпечення суддів, оплата праці, соціальне забезпечення.

Матеріальне забезпечення суддів є однією з гарантій і важливим чинником їх ефективної професійної діяльності, відправлення незалежного, неупередженого правосуддя, тому виникає необхідність у дослідженні даного питання. Слід зазначити, що у науковій літературі досліджують різні аспекти матеріального забезпечення. Одні вчені, під цим поняттям розуміють «організований державою та її органами процес обігу матеріальних благ (засобів виробництва та предметів споживання) на найбільш раціональне їх перепроводження від виробників до споживачів [1]. Неодноразово також термін матеріального забезпечення використовується і у нормативних актах, серед яких: Концепція соціального забезпечення населення України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 21.12.1993 року №3758-ХІІ, Постанова «Про затвердження Порядку матеріально-технічного і фінансового забезпечення національного контингенту та національного персоналу України, який бере участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки», затверджена Кабінетом Міністрів України від 11.07.2002 року №963 тощо.

Звертаємо увагу на те, що необхідність дослідження особливостей матеріального забезпечення суддів обумовлено тим, що до цієї категорії службовців встановлені підвищені вимоги до освіти, моральних якостей, встановлені певні обмеження і заборони у зв'язку з їх діяльністю.

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» передбачені гарантії матеріального забезпечення суддів, так в ст. 144 зазначено, що Розмір заробітної плати працівників апаратів судів, Державної судової адміністрації України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, їхнє побутове забезпечення і рівень соціального захисту визначаються законом і не можуть бути меншими, ніж у відповідних категорій державних службовців органів законодавчої та виконавчої влади [2]. З аналізу статті, можемо зробити висновок, що матеріальне забезпечення суддів має відповідні форми.

Так, будь-які явища, мають форму і зміст, які взаємопов'язані, взаємодіють і визначають ті образи відповідних процесів, які ми зовнішньо сприймаємо. У зв'язку з цим, під формою розуміють той чи інший варіант зовнішнього вираження змісту. Дослідженню питання форм матеріального забезпечення працівників, приділено праці вчених таких як: Н. Б. Болотіна, В. С. Калашникова, С. С. Осадець, Б. І. Сташків, І. С. Ярошенко та інші. Проте, додаткової уваги потребують форми матеріального забезпечення суддів, у зв'язку зі специфікою їх діяльності та особливостей законодавчого врегулювання.

Мета статті полягає у дослідженні форм матеріального забезпечення суддів. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: з'ясувати зміст поняття «форми», виокремити основні форми матеріального забезпечення суддів та надати їм детальну характеристику.

Під формами матеріального забезпечення суддів – необхідно розуміти зовнішнє вираження гарантій та соціально-економічних потреб суддів необхідних для здійснення ними професійної діяльності та задоволення особистих інтересів. На сьогодні, можемо виділити такі форми матеріального забезпечення суддів: 1) оплата праці; 2) соціальне (пенсійне) забезпечення; 3) державний захист суддів та членів їх сімей; 4) забезпечення безоплатним медичним обслуговуванням; 5) забезпечення мантиєю, нагрудним знаком, окремим кабінетом, службовим житлом; 6) соціальне страхування; 7) забезпечення суддів житлом за місцем знаходження суду;

Розкриємо більш детально кожен із цих форм матеріального забезпечення суддів.

Однією з форм матеріального забезпечення суддів є оплата праці. Поняття оплати праці вченими трактується по-різному. Класики політичної економії для ідентифікації оплати праці в системі економічних відносин застосовували термін «заробітна плата». В. Петті вперше назвав заробітну плату ціною праці, величина якої визначається необхідним мінімумом засобів для існування робітника. На думку класика політичної економії А. Сміта, заробітна плата - це ціна праці, в основі якої лежить вартість засобів існування, необхідних для життя робітників, виховання дітей, які згодом замінять робітника на ринку праці. Він фактично зводив заробітну плату до вартості робочої сили. Р. Рікардо виділяв природну і ринкову ціну праці, де перше - вартість певної суми життєвих засобів, необхідних для утримання робітників, продовження їх роду і певною мірою для їх розвитку, а ринкова ціна коливається навколо природної під впливом руху працездатного населення, співвідношення попиту і пропозиції на працю [3]. Вище наведені визначення характеризують поняття з економічної точки зору.

Інші вчені оплату праці та заробітну плату розглядають як тотожні поняття. Наприклад, В.Лукашевич, вважає, що ці поняття - рівноцінні, хоча між ними і є певна відмінність: видатки на заробітну плату здійснюються із фонду заробітної плати, а інше - заохочувальні виплати проводять за рахунок підприємства або «коштів спеціального призначення та цільових надходжень» [4, с.139]. На думку Г.Чанишевої та Н.Болотіної термін «оплата праці» ширший,

і його цільове призначення спрямоване на організацію оплати праці, регламентацію її окремих елементів та всієї системи правових засобів у цій сфері, тоді як поняття «заробітна плата» спрямоване на право окремого працівника отримувати грошову винагороду [5, с.81].

В зарубіжній літературі існують такі наукові погляди на це поняття. Наприклад, М. Армстронг та Т. Стівенс відносять до структури заробітної плати базову зарплату, умовну винагороду, грошові бонуси, методи довготермінового заохочення акції, участь у прибутку. І. Чингос зазначив, що до структури заробітної плати можна віднести «базову ставку і виплати, які залежать від результатів праці у вигляді премій, бонусів» [6, с.33].

У вітчизняній науці визначення заробітної плати у бюджетній сфері Н.Б. Болотіна пропонує наступне: «заробітна плата – це винагорода у грошовій формі, яку установа, організація повинні виплачувати працівникам за працю за наперед встановленими тарифними нормами (тарифними ставками та посадовими окладами) за рахунок коштів державного бюджету і не нижче мінімального розміру, встановленого державою» [7, с.14]. Таке визначення підкреслює специфічність виконання трудової функції в бюджетній установі, і є більш обґрунтованим з позиції застосування його до суддів, адже в процесі трудової діяльності суддів матеріальні блага не створюються, а заробітна плата виплачується за рахунок бюджетних коштів.

Необхідно зауважити те, що для суддів притаманна особлива система оплати праці, яка відповідає специфіці їх діяльності. Вона передбачена розділом IX Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Стаття 129 цього Закону регламентує, що суддівська винагорода регулюється цим Законом, Законом України «Про Конституційний Суд України» та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами [2]. Тобто з аналізу цієї статті можемо зробити висновок, що розміри посадового окладу та доплати, порядок оплати не регулюються загальним Законом України «Про оплату праці», а встановлюються спеціальним законодавством.

Положеннями ч. 2. ст. 129 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що суддівська винагорода складається з посадового окладу та доплат. При цьому, передбачено чотири види доплат, за: 1) вислугу років; 2) перебування на адміністративній посаді в суді; 3) науковий ступінь; 4) роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці. Посадовий оклад судді залежить від інстанції суду в якому він працює на відповідній посаді: місцеві суд, апеляційні суд, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України, Конституційний Суд України. Відповідно суддям місцевого суду встановлено оклад у розмірі 15 мінімальних заробітних плат, що запроваджується поетапно, відповідно суддям інших судів посадовий оклад встановлюються пропорційно до посадового окладу судді місцевого суду з коефіцієнтом: судді апеляційного суду – 1,1; вищого спеціалізованого суду – 1,2; Верховного Суду України, Конституційного Суду України – 1,3.

Залежно від вислуги років суддям виплачується щомісячна доплата у розмірах встановлених ч. 5 ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Суддям, які зайняті на адміністративних посадах: заступника голови суду, секретаря судової палати та ін. – 5 відсотків, голові суду – 10 відсотків.

Також суддям, які займаються науковою діяльністю і мають наукові ступені кандидата або доктора наук встановлюється доплата відповідно у розмірах 15 і 20 відсотків посадового окладу судді відповідного суду.

Не менш важливою формою матеріального забезпечення суддів поряд з оплатою праці виступає соціальне (пенсійне) забезпечення. Соціальне забезпечення суддів взагалі та пенсійне зокрема, є одною із складових гарантій незалежності судової влади. В свою чергу, принцип незалежності—основа справедливого правосуддя, адже саме в цьому принципі знаходить своє відображення ідея поділу влади в правовій державі. Здійснення незалежної судової влади, що забезпечує реалізацію прав і основних свобод людини закріплених у Конституції України і проведення в життя ідеї верховенства права виступає одним з вирішальних елементів механізму будь-якої демократичної держави. Виділення достатніх ресурсів, що забезпечують функціонування судової системи, її матеріальне і соціальне забезпечення є важливою гарантією незалежності судової влади.

Існують різні погляди вчених на визначення поняття «пенсія». В.М. Толкунова розглянула пенсії як матеріальне забезпечення громадян за старістю, по інвалідності й у випадку втрати годувальника, а також за вислугу років у вигляді систематичних грошових виплат [8, с. 339]. На думку, Є.І. Астрахан пенсії з соціального страхування визначає як періодичні виплати, що проводяться за рахунок коштів соціального страхування з метою матеріального забезпечення працівника чи члена його сім'ї у зв'язку з остаточною чи тривалим вибуттям його з числа повноцінних працівників [9, с.364].

На законодавчому рівні у статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містяться норми про пенсійне забезпечення суддів на загальних підставах (у зв'язку з досягненням пенсійного віку), а також встановлюються спеціальні підстави та порядок призначення спеціальних соціальних виплат суддям, які вийшли у відставку. Особливість права судді на соціальні виплати, який вийшов у відставку після досягнення його пенсійного віку полягає в тому, що він має альтернативу вибору між отриманням пенсії на умовах, передбачених ст. 37 Закону України «Про державну службу» та щомісячного довічного грошового утримання. Довічне грошове утримання Конституційний Суд України у своєму Рішенні у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання від 11 жовтня 2005 р. визначає як особливу форму соціального забезпечення суддів, зміст якої полягає у гарантованій державою щомісячній звільненій від сплати податків грошовій виплаті, що слугує забезпеченню їх належного матеріального утримання, в тому числі після звільнення від виконання обов'язків судді [10]. Розмір довічного грошового утримання передбачений Законом України «Про судоустрій і статус суддів» і

становить 80 % грошового утримання судді, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Отже, можемо зробити висновок, що довічне грошове утримання судді є однією з гарантій забезпечення гідного життя суддів у старості.

Щодо державного захисту суддів та членів їх сімей та майна необхідно зазначити, що право кожного на незалежний і безсторонній суд закріплено міжнародними актами, передусім Загальною декларацією прав людини (стаття 10) та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6). Гарантії незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади та самостійності судів як судових органів встановлені Конституцією та законами України. Незалежність судів визначено в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на судовий захист. Проте, в Україні мають бути забезпечені дієві, а не формальні гарантії незалежності суддів, ефективний, а не декларативний державний захист суддів, членів їх сімей та працівників апарату судів. Крім того, суддя має право на забезпечення засобами захисту, які надаються органами внутрішніх справ.

Суддя та члени його сім'ї мають право також на безоплатне медичне обслуговування у державних закладах охорони здоров'я, яке передбачено ст. 137 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Крім того, медичне обслуговування, яке повинно безоплатно надаватись суддям, повинно бути якісним. На думку науковців, якісною медичною послугою вважається та, яка відповідає досягненням сучасної науки та передової практики, позитивно впливає на здоров'я пацієнта та задовольняє його потреби [11, с. 18]. Якість медичної допомоги - це властивість процесу взаємодії лікаря та пацієнта, зумовлена кваліфікацією персоналу, тобто спроможність лікаря знижувати ризик прогресування захворювання та появи нового патологічного процесу, оптимально використовувати ресурси медицини та забезпечувати задоволеність пацієнта від його взаємодії з медичною системою [12, с. 37].

Неможливим було б здійснення своїх повноважень суддею і без забезпечення його мантиєю, нагрудним знаком, окремим кабінетом, службовим житлом.

Відповідно до Наказу Державної Судової адміністрації України (далі – ДСА України) від 02.07.2012 № 72 «Про Положення про порядок одержання, обліку, видачі, заміни, повернення та списання мантий і нагрудних знаків суддів місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції», який розроблений відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено порядок одержання, обліку, видачі, заміни, повернення та списання мантий і нагрудних знаків суддів місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції. ДСА України, як головний розпорядник бюджетних коштів здійснює розподіл видатків розпорядникам бюджетних коштів нижчого рівня на придбання мантий і нагрудних знаків суддів та організовує постійний контроль за їх використанням. Розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня своєчасно і в повному обсязі здійснюють закупівлю мантий та нагрудних знаків для суддів. Суди,

територіальні управління ДСА України здійснюють облік мантий і нагрудних знаків суддів. Ведеться журнал видачі мантий і нагрудних знаків судді. На кожного суддю заводиться облікова картка забезпечення судді мантиєю та нагрудним знаком судді із зазначенням дати їх видачі. Суддям, призначеним на посаду вперше, мантиї та нагрудні знаки судді видаються в урочистій обстановці на зборах суддів відповідного суду. У разі переведення судді в інший суд мантия та нагрудний знак судді залишаються у нього. Переміщення матеріальних цінностей для відображення в обліку здійснюється в установленому законодавством порядку, про що робиться відмітка в обліковій картці та журналі видачі мантий і нагрудних знаків суддів. Заходи щодо догляду за мантиєю судді (прання, хімчистка, ремонт тощо) здійснюються за власний рахунок судді. Суди, територіальні управління ДСА України зобов'язані організувати заміну мантий та нагрудного знаку судді, що втрачені або стали непридатними для користування до закінчення встановленого строку носіння з незалежних від судді причин. У цьому разі до судів, територіальних управлінь ДСА України суддею подається заява, в якій вказуються причини, що перешкоджають подальшому використанню мантий чи нагрудного знаку судді, чи зазначаються обставини їх втрати. Рішення про заміну мантий чи нагрудного знаку судді приймається тимчасовою комісією, склад якої визначає голова відповідного суду. Тимчасова комісія визначає причини, з яких необхідно організувати заміну мантий чи нагрудного знаку судді та складає акт, який є підставою для їх заміни. У разі непридатності використання мантий чи нагрудного знаку з вини судді, їх заміна здійснюється за власний рахунок суддів [13].

Ще однією важливою формою матеріального забезпечення суддів, є соціальне страхування. З економічного погляду визначення поняття страхування наводить С.С. Осадець, який визначає, що страхування - це економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суми виплати страховиком, який несе певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, за необхідності перестраховує частину останнього [14, с.10].

Так, згідно зі ст.135 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» життя і здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [2].

Важливою формою матеріального забезпечення суддів є забезпечення їх житлом за місцем знаходження суду. Як зазначив в одній із своїх праць Ф.Енгельс: «Люди в первую очередь должны есть, иметь жилище и одеваться, прежде чем быть в состоянии заниматься политикой, наукой, искусством,

религией и т.д.» [15]. На думку, В.Даля, він визначив житло як «место, где живут люди» [16]. Таке ж саме визначення терміну житло дає і С.І.Ожегов - це «обитаемое место, где живут люди» [17].

Тому, погоджуючись з думками вчених можемо сказати, що особу перш за все необхідно забезпечити необхідними умовами для життя, а вже потім вимагати від неї виконання покладених обов'язків.

З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на думку більшості суддів, рівень їх соціальних гарантій знизився. Перш за все, це відбулося у зв'язку зі змінами у порядку забезпечення суддів житлом. Раніше Законом України «Про статус суддів» було закріплено зобов'язання держави протягом шести місяців після обрання суддею забезпечити останнього благоустроєним житлом у вигляді окремої квартири чи будинку або службовим житлом за місцем знаходження суду згідно Порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Статтею 132 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також передбачено, що після призначення на посаду суддя, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується службовим житлом за місцем знаходження суду [2]. При цьому, Законом не визначено, протягом якого строку та в якому порядку суддя, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується службовим житлом, та який орган реалізує таку гарантію.

На нашу думку, надання житлових приміщень суддям, які потребують поліпшення житлових умов, є необхідним. Оскільки лише з тих суддів, яким забезпечені умови не лише для праці, а й для гідного життя, держава та суспільство може вимагати покращення ефективності їх роботи. А також визначення «поліпшення житлових умов» можна вважати оціночним, адже критеріїв оцінки умов та механізмів реалізації даного положення немає, а тому кожна особа трактує це поняття на власний розсуд. Тому необхідно на законодавчому рівні розробити та закріпити механізм реалізації даної норми і дати точні визначення оціночним поняттям.

В цілому, форми матеріального забезпечення суддів передбачені на законодавчому рівні. Проте, деякі з них, після проведення судової реформи зазнали суттєвих змін, а деякі з них (забезпечення житлом) залишились не в повному обсязі врегульованими. Але, взагалі, держава спрямовує свою діяльність на забезпечення відповідності національного законодавства європейським стандартам відправлення правосуддя, що є позитивним напрямком державної політики.

Література:

1. Тесленко В.М. Правовое регулирование материально-технического и военного снабжения в системе МВД Российской Федерации: Автореферат. дисс. канд. юрид. наук.-М.: Академия МВД Российской Федерации.—1992.-21с.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України, 2010, N 41-42, N 43, N 44-45, ст.529

3. Основи економічної теорії. Підручник. За ред. С.В. Мочерного.— Тернопіль, АТ Тарнекс, 1993.—688с.
4. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб./ В.М. Лукашевич.— Львів: Вид-во «Новий світ».—2004.—248с.
5. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева.— К.: Вид-во «Знання», КОО, 2000—564с.
6. Чингос П.Т. Оплата по результату. Из опыта оплаты труда персонала в США / П.Т. Чингос: пер. с англ.— М.: ВД «Вильямс», 2004.—416с.
7. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. — 725 с.
8. Трудовое право России: Учебник для студентов вузов / К.Н. Гусов, В. Н. Толкунова. — М.: Проспект, 2009. — 492 с.
9. Советское трудовое право: [учебник] / Александров Н.Г., Астрахан Е.И., Догадов В.М. и др. // [под ред. Н.Г. Александрова].— М.: Госюриздат, 1949.—431с.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України "Про статус суддів" (справа про рівень пенсії щомісячного довічного грошового утримання) від 11.10.2005 № 8-рп/2005 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05/conv>
11. Рыбкин Л.И. Классификация контроля качества медицинских услуг в системе обязательного медицинского страхования / Л.И. Рыбкин // Бюл. НИИ соц. гигиены, экономики и управления здравоохранением им Н.А. Семашко.— 1996.— С.17-22
12. Гук А.В. Оценка качества медицинского обслуживания / А.В. Гук // Гл. Врач.—2002.—№5.—с.36-39.
13. Положення про порядок одержання, обліку, видачі, заміни, повернення та списання мантий і нагрудних знаків суддів місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції: з наказ Державної Судової адміністрації України від 02.07.2012 № 72. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://court.gov.ua/dsa/14/>
14. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.
15. Советское трудовое право: [учебник] / Н.Г. Александров, Е.И. Астрахан, Д.М. Генкин и др. // [под ред. Н.Г. Александрова и Д.М. Генкина]. - М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1946.—481 с.
16. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль.— Т.: Диамант, 1996.—542 с.
17. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова.— М.: Российская академия наук, 1993.—960 с.

Журавель В. А. Относительно форм материального обеспечения судей

В статье установлено содержание понятия «формы», «материальное обеспечение работников», «формы материального обеспечения судей». Исследованы основные формы материального обеспечения судей, осуществлена их детальная характеристика.

Ключевые слова: формы, материальное обеспечение, формы материального обеспечения судей, оплата труда, социальное обеспечение.

Juravel V. A. Regarding forms of the judges material support

The article identified the concept of «form», «workers material support», «forms of judges material support». Analyzed the basic forms of the material for judges, carried out their detailed characteristics.

Keywords: form, material support, forms of material for judges, salaries, social security.